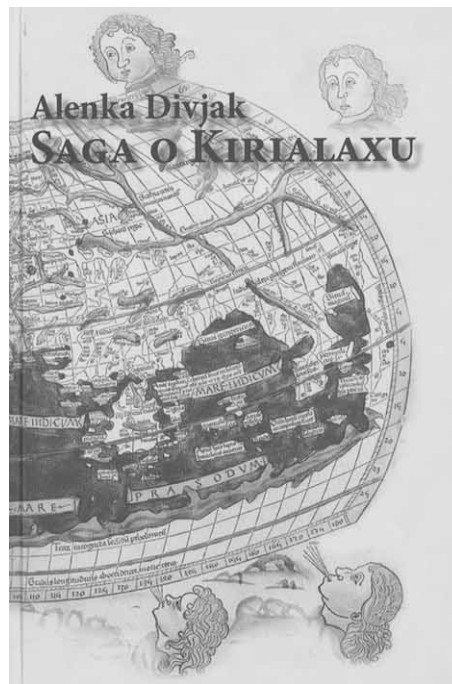

OCENE
RECENSIONI
REVIEWS

Alenka Divjak: SAGA O KIRIALAXU: študija o srednjeveški islandski romanci.
Ljubljana, Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, 2008, 400 str.

Predmet, izhodišče in podlaga te študije je *Saga o Kirialaxu: islandska srednjeveška romanca*, manj znano staroislandsko prozno besedilo, ohranjeno v fragmentarni obliki iz 15. stoletja, ki ga stroka bolj ali manj enodušno uvršča v literarno zvrst islandskih romanc. Kar nekaj stoletij so morale romance čakati, preden so upravičeno pritegnile ne le pozornost množičnih medijev, založb, filmsko industrijo in druge umetnosti, ampak tudi znanstvenike, ki so jih do takrat obravnavali kot literarni kič. Literarne zgodovinarje so islandske romance začele zanimati zelo pozno, šele na prehodu v 20. stoletje, predvsem zaradi pomislekov o neizvirnosti, nezgodovinskosti in literarni neizdelanosti te zvrsti. Študija Alenke Divjak je poglobljena analiza pesnitve, ki jo je avtorica izvorno napisala v angleščini kot doktorsko disertacijo, kasneje pa ji dodala slovenski prevod, s čimer nam je uspela približati delček bogate islandske semipopularne srednjeveške učenjaške tradicije, ne da bi zato bila žrtvovana strokovnost, poleg tega pa je študija opremljena tudi s številnimi opombami in obsežno bibliografijo ter prilogami. Ni odveč omeniti tudi to, da so do sedaj bili prevedeni in objavljeni samo določeni odlomki iz *Sage o Kirialaxu*, medtem ko ta knjiga prvič podaja popolni prevod tega staronordijskega besedila.

Uvodna poglavja s pregledi v norveško in islandsko srednjeveško literaturo zapolnjujejo precejšnjo belo liso na področju kulturne zgodovine. Knjiga skicira literarna dogajanja v širšem prostoru srednjega veka, kjer sta vidna zlasti dva tokova: enega predstavlja predelava starih nordijskih sag kot močan medij konstituiranja nacionalne samozavesti in kulturne identitete. Avtorica navaja predvsem primer nordijskih učenjakov, ki so sage začeli proučevati in zbirati že v 16. stoletju, ker so veljale za zanesljiv vir skandinavske zgodovine. Nekoliko kasneje so podobni procesi potekali tudi na Islandiji in s tem tudi zanimanje za zgodbe o poselitvi Islandije, o uglednih islandskih družinah iz 10. in začetka 11. stoletja itn., ki so Islandcem služile kot močno kulturno, zgodovinsko in politično

orožje v boju za avtonomijo znotraj danskega kraljestva v 19. stoletju in kasneje v boju za popolno neodvisnost v 20. stoletju. Posebej natančno nam avtorica predstavi ta drugi tok, v katerega sodi tudi *Saga o Kirialaxu*, kjer se odraža »evropskost« tega prostora in njegova kulturna povezanost. Predstavljajo ga bodisi prevodi francoskih in anglo-normanskih romanc bodisi predelava tuje, največkrat antične snovi. Ta prozna dela so služila bralčevi zabavi in razkazovanju učenosti kot tudi kot orodje povečevanja in utrjevanja kulturnih vrednost fevdalnega sloja v času, ko je začel družbeni primat ogrožati sloj bogatih trgovcev »navadnega« porekla. Zanimanje za takšen tip »evropskih« romanc je bilo zelo živo tudi na Islandiji, zagotovo pa je poglavitni dokaz njihove priljubljenosti nastanek nove literarne zvrsti, islandske romance, ki se je v 14. in 15. stoletju razvila prav na podlagi korpusa teh prevedenih romanc, od katerih so prevzele mnoge motive, aristokratsko družbeno okolje in vrsto viteških elementov ter široko in razvejano geografsko področje, v katerem se gibljejo junaki romanc (Divjak, 2008, 48). Ta potpurí priredba je v islandskih romancah uporabljena v nekoliko drugačnih vsebinskih in pripovednih položajih, kajti le-te so zgrajene na vzorcu: junakov odhod iz varnega družinskega okolja, razne prigode, pustolovščine in nazadnje poroka. Islandske romance se vsebinsko razlikujejo tudi po visoki stopnji učenosti, velikem številu čarobnih predmetov in močnem elementu fantastike na sploh. V pričujoči študiji je *Saga o Kirialaxu* v mnogih pogledih označena kot islandska romanca, ki z drugimi predstavnicami te literarne zvrsti deli element fantastičnosti in fevdalne ideološke konotacije, istočasno pa se od njih razlikuje. Tako se v nasprotju z mnogimi romancami popolnoma odpove uporabi čarobnih predmetov, eponimni junak se mora znajti brez hvaležnih levov, uslužnih škratov, velikanov in njihovih zaljubljenih hčera, ne nastopajo jezne mačehe, nihče ne izreka kletev z usodnimi posledicami, na drugi strani pa se pojavljajo mnogi skupni toposi, kot so: junakove izredne telesne in duševne sposobnosti, vključitev v viteški stan, turnirji, razkošne zabave in razvedrila, potovanja, iskanje neveste in vojne (Divjak, 2008, 52, 55). V vseh islandskih romancah je želja po uspehu in napredovanju na družbeni lestvici močna motivacijska sila. V *Sagi o Kirialaxu* je ta uspeh dosežen na racionalen, odgovoren in moralno nesporen način, kar je bilo tudi ustrezno nagrajeno s samim cesarskim naslovom junaka.

V naslednjih poglavjih nas avtorica s temeljito analizo seznanja z esenco mnogokaterih romanc, to je povečevanje fevdalne aristokracije. Ta literarna zvrst je branila politični in družbeni *status quo* fevdalne družbe. S prikazovanjem svojih plemiških junakov in junakinj kot neke vrste nadljudi so romance upravičevale vodilno vlogo plemstva na vseh področjih življenja. Toda njihove privilegije so v 12. stoletju začeli postavljati pod vprašaj neplemiči, ki so se s plemstvom uspešno kosali glede materialne moči, opravljanja pomembnih položajev v administraciji in celo glede vojaške službe. Te materialne in politične izgube je poskušalo plemstvo izravnati z uvedbo zapletenih pravil plemiškega vedenja in z vsiljevanjem admini-

strativnih omejitev bogatim neplemičem na področju oblačenja, prehrane, razkošja, da bi tako plemiška elita ohranila, četudi umetno, razdaljo med svojo kasto in vsem ostalim prebivalstvom. Nadaljnji upad plemiške gospodarske in politične moči v 14. in 15. stoletju je še dodatno okrepil potrebo po duhovni, moralni in statusni odmaknjenosti od vse bolj močnih meščanov. Vse bolj pretirano povečevanje aristokracije je opazno tudi v romancah iz poznega srednjega veka, kar seveda ni sporočeno po ovinkih tudi v *Sagi o Kirialaxu*, kjer Kirialax vseskozi dokazuje, da je vreden krone. Pri Kirialaxovem doseganju zastavljenih ciljev igra pomembno vlogo ta kombinacija posvetnih in intelektualnih kvalitet junaka (uglajenost, zdrav razum, vojaška sposobnost, praktična izraba nakopičenega sholastičnega znanja), ki mu zvesto služijo pri vseh življenjskih preizkusih. Izbira Troje, Jeruzalema in Indije razkriva Kirialaxovo zanimanje za kraje, kjer se izraziti verski, zgodovinski in geografsko-naravoslovni vidiki bolj ali manj očitno prepletajo s spomini na močne vladarske osebnosti, kot so Konstantin I., Aleksander Veliki, Julij Cezar in drugi. Cilj ogleda znamenitih krajev je vdajanje intelektualnim užitek, medtem ko je udeležba v bitkah v prvi vrsti usluga, ki jo napravi kraljem v težavah. V nasprotju z mnogimi junaki islandskih romanc, ki se odpravijo v širni svet kot nezreli mladeniči, od katerih se pričakuje, da bodo dozoreli v teku potovanja, gre Kirialax na pot kot zrela osebnost, ki mora samo v praksi dokazati, kar v teoriji že ve in zna, svoje znanje uporabi v blagor drugih in vojaške sposobnosti kot neizpodbiten dokaz, da je upravičen do vladanja po lastnih zaslugah in ne po dednem pravu. Z uporabo učenih elementov v pripovedi in njihovo strukturno vlogo v besedilu, ki so pritegnili tudi največ znanstvene pozornosti, se avtorica »spopada« v širši razpravi v posebnem poglavju, kako in v kolikšni meri *Sagi o Kirialaxu* uspe preoblikovati vse te učene elemente tako, da tudi v fiktivnem kontekstu sage služijo povečevanju junakovega ugleda. *Sagi o Kirialaxu* je uspelo ustvariti občutek, da Kirialax s svojimi potovanji prestopa meje verjetnega, ki so načrtane navadnim zemljanom, kar se dodatno zaostri z njegovim potovanjem v Indijo – deželo pravljичnega bogastva, čudes, začimb in dišav, eksotičnih ljudstev in redkih živali (Divjak, 2008, 202). Ta potovanja pa junaka soočijo z resno čustveno krizo kot posledico dilem in bremena slabe presoje, ki ga prisili v še dodaten (morda nepotreben) niz katarzičnih pustolovščin. Tovrstno prepletanje psihičnega trpljenja in končnega olajšanja, pesimizma in optimizma na koncu le pripelje junaka do trajnega materialnega in čustvenega uspeha. Tok pripovedi ni sicer moten s psihološkim izrisom junakove notranjosti ali globljimi razmisleki o svetu in življenju, kar seveda samo nakazuje na retorično spretnost pripovedovalca, s katerim je razvnel domišljijo takratnega bralca. Prav ta mešanica pobožnosti in posvetnosti v *Sagi o Kirialaxu* sproža vprašanje avtorstva. Znanstveniki sago pripisujejo meniškemu okolju, obstaja pa tudi odprta možnost, da je saga delo pisarja, ki ga je najel bogat laik, da napiše sago za razvedrilo posvetnega gospodinjstva (Divjak, 2008, 278). Pričujoča študija Alenke Divjak se je usmerila na relativno malo znano in proučeno

sago, ki vsekakor ni, kakor sama trdi, dokončana razprava, saj saga razkriva precejšnjo mero drugačnosti v odnosu do drugih islandskih romanc, o katerih je stroka domnevala oz. domneva, da vsebujejo bolj ali manj identične poteze. Dokaj izjemni položaj *Sage o Kirialaxu* znotraj islandskih romanc dobesedno »kliče« po ponovnem pretresu prevladujočega znanstvenega mnenja. Laičnemu bralcu pa se bo zagotovo kak opis zdel ne le nenavaden, temveč celo zabaven, prav ta nekonvencionalnost naj bo povabilo k branju te knjige.

Meliha Fajčić

*Lutz Raphael / Herbert Uerlings (ur.): ZWISCHEN AUSSCHLUSS
UND SOLIDARITÄT: Modi der Inklusion /Exklusion von Fremden und Armen
in Europa seit der Spätantike. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2008.*

Pojmovni par vključenost/izključenost se lahko po mnenju urednikov zbornika 'Zwischen Ausschluss und Solidarität: Modi der Inklusion /Exklusion von Fremden und Armen in Europa seit der Spätantike' uporabi kot spoznavno sredstvo in orodje za sklepanje, opisovanje in analizo različnih procesov in oblik ravnanja z revnimi v različnih zgodovinskih obdobjih – služi lahko pri analizi diskurzov, norm, ravnanj in reprezentacij revščine. Namesto revščine namreč avtorji kot ekvivalentni družbeni pojem postavljajo tujost, ki je ključni element analize v raziskovanju migracij in kulturnih kontaktov. Glavno vodilo prispevkov omenjenega zbornika in konference, ki je bila njena podlaga, so bile analize solidarnosti na eni in izključevanja na drugi strani v različnih časovnih obdobjih, ter vprašanje, kaj je bolj zaznamovalo posameznikovo izključenost ali vključenost: spremembe oblik vladanja ali zgolj družbeni procesi izključevanja/vključevanja, ki niso nujno odvisni od oblasti. Omenjeno vprašanje zagotovo ostaja neodgovorjeno, saj so procese vključevanja in izključevanja v različnih zgodovinskih obdobjih zaznamovali različni impulzi. Oba procesa je v evropski zgodovini spodbujala tudi vseobsegajoča nestabilnost ekonomskih in okoljskih dejavnikov, ki je vplivala na obseg revščine. Drugi element, na katerega se je osredotočil projekt, pa je bila odvisnost revnih ali tujcev od pomoči drugih; osredotoča se torej na njihovo prošnjo po posredovanju soseske, skupnosti, oblasti ali družbe. Projekt in članki zajemajo široko geografsko območje, od Mediterana do srednje Evrope, in dolgi časovni lok, od antike do moderne družbe. V tako obsežnem okviru analize so si avtorji zastavili nekaj ključnih vprašanj: sprašujejo se po vsakokratni določitvi meja med pripadnostjo in udeleženo ter analizirajo značilnosti procesov zapiranja in odpiranja dostopa do materialnih virov, družbenega ugleda, kulturnega priznanja oziroma politične moči. Ob teh procesih jih zanima vpliv ob-

lastnih oziroma političnih redov, ki vplivajo na odnos in ravnanje s tujci in revnimi od pozne antike dalje. Zbornik je zasnovan izrazito interdisciplinarno, zato pestrost tematik in okolij pritegne bralčevo pozornost. Z izjemo uvodnih preglednih člankov posameznih vsebinskih sklopov so študije omejene na posamezne fenomene.

V prvem vsebinskem sklopu, ki zajema procese dolgega trajanja, so pristopi raziskovalcev zelo različni. Zanimiva je ugotovitev P. Helas v enem redkih prispevkov s področja umetnostne zgodovine in antropologije. Zaradi obvladljivosti gradiva se je avtorica uspešno osredotočila na daljše časovno obdobje: od srednjega veka do konca 20. stoletja. Poudari kontinuiteto v krščanski govorici slik, v kateri več stoletij enako vlogo igrata darovalec in obdarovani. Isti motiv se namreč pojavlja tako

v propagandnih kot v družbeno kritičnih upodobitvah. To pojasnjuje s trojnostjo akta darovanja, ki se odvija med darovalcem-obdarovanim in bogom. Spremembe je zaznati šele v 20. stoletju, ko se v sekularizirani družbi uveljavi upodabljanje obdarovanega ali akta darovanja. Mogoče bi bile avtoričine ugotovitve nekoliko drugačne, če bi za objekt preučevanja vzela katoliške in protestantske dežele, a to morda še bo predmet nadaljnjih študij. Če je prispevek L. Raphaela pregleden in povzema raziskave drugih avtorjev, je članek A. Hahna, v katerem analizira različne funkcije izključevanja na posameznika in njegove identitete, izrazito teoretičen. Različne zgodovinske forme izključevanja uporablja zgolj kot primere pri izgradnji svoje teorije; izključevanje revnih ima v njegovi analizi zgolj podrejeno vlogo.

Morda najbolj pregledne narave je članek L. Clemensa, ki v svojem prispevku o nosilcih oblasti, skupnostih in družbah povzema določene značilnosti odnosa do revnih v posameznih obdobjih. Njegov članek uvaja sklop, v katerem se analize osredotočajo na nosilce oblasti, skupnosti in družbe v odnosu do revščine in tujcev v srednjem in zgodnjem novem veku. Clemens skupaj z K. Dort in C. Reuther ugotavlja, da je postajalo po koncu ekspanzionistične politike Karla Velikega izvajanje dobrodelnosti pomembna oblika legitimacije oblasti. S. Scholz v svojem članku opozarja, da so bila karitativna dejanja del idealne podobe papeštva. Dobrodelnost v

okviru papeštva ni več individualna značilnost posameznega papeštva, ampak postaja preko ritualiziranih oblik z izvajanjem funkcije povezana dobrodelnost, ki jo poimenuje tudi »uradna dobrodelnost«. Ritualizirana javna dobrodelnost in lik papeža (kot »pater pauperum«) je posebej izpostavljena s študijo dveh primerov, Gregorja Velikega in Hadrijana I. Zanimiva je avtorjeva ugotovitev, da se v *Liber pontificalis*, kljub tako ritualiziranemu in pomembnemu načinu izvajanja dobrodelnosti tovrstna dejanja papežev le redko omenjajo. Odgovor naj bi bil ravno v njihovi ritualiziranosti, torej pričakovanosti. D. Stathakopoulos prikaže stanje raziskav odnosa do revščine v Bizantinskem imperiju in poudari premik od cezaropapizma in predaje skrbi za revne Cerkvi v času vladanja cesarja Konstantina. Takrat se uveljavita podobni »imitatio Christi« in »philanthropos«. In šele v tem času, ko Cerkev dobi privilegije, razvije posebne strukture za oskrbo revnih, od cesarja pa dobi dotacije v okviru dvornih ceremonialov in v kriznih časih. Posebej zanimiva je ugotovitev, da so cerkvene dobrodelne ustanove od 9. stoletja dalje podpirali tudi pripadniki aristokracije, zlasti v Konstantinoplu, da bi se tako obvarovali pred nemiri.

V povsem drug čas in okoliščine sodi analiza konstanškega škofa Nikolausa von Frauenfelda, ki jo podaja D. Multrus. Izbira ni lika pomembna zaradi njegovega razburljivega življenja, ki ga je na koncu zaznamovala tudi politična izoliranost, ampak zaradi njegovega delovanja v času velike krize in draginje v letih 1343/44. Temeljne značilnosti odnosa do revščine v prispevku o načinih oskrbe revnih v zgodnjem novem veku S. Schmidta so sicer podobne Hueneckovi tridelni delitvi odnosa do revščine (faza spremenjenega odnosa, faza racionalizacije in faza delujoče revščine ali zmaga utilitarističnih konceptov), ki se je uveljavil v nemškem zgodovinsko opisju. Zanimiva pa je avtorjeva ugotovitev, da so krščanske moralne predstave tiste, ki spremenijo odnos do revnih in vplivajo na procese izključevanja in vključevanja. Zagotovo je trditev, da so imele določene dobrodelne ustanove v cerkvenih kneževinah zelo neodvisen položaj in da država oziroma oblast zelo dolgo ni mogla poseči v njihovo delovanje, tista, ki nadgrajuje že dobri dve desetletji staro omenjeno opredelitev odnosa do revščine. M. Escher Apsner se ukvarja z bratovščinami, ki se pojavijo nekje okoli 13. stoletja, in se sprašuje, ali so nove ubožne bratovščine odgovor na ekskluzivnost in relativno zaprtost laičnih bratovščin po določenih kriterijih (stanovska, poklicna pripadnost, število članov), ki so obstajale pred tem. Ugotavlja, da so deloma odraz kriz, četudi je njihovo pojmovanje naprej izraz zavestne realizacije novih socialno-političnih in religioznih potreb. Meni pa vendarle, da so bile nove bratovščine vsaj v začetku manj ekskluzivistične, potem pa jih je v omejevanje članstva prisililo zlasti pomanjkanje sredstev. Zaradi pomanjkanja virov njihov razvoj primerja s špitali, ki so se sčasoma iz primarno solidarnostnih institucij prelevili v ekskluzivni prostor za tiste, ki so si tako oskrbo lahko privoščili.

V tretjem delu, ki prinaša prispevke, nastale v sklopu preučevanja revščine v okviru nacionalnih držav, je najbolj pronicljiva ideja H. Schnabel Schüle, ki trdi, da

je nova država, utemeljena z ustavo, potrebovala jasne kriterije ločevanja med državljanom in tujcem, torej med tistim, ki ima pravico, da uživa državljske pravice in tistim, ki te pravice nima. B. Schneider in P. Bircher trdita, da lokalni duhovnik kot predstavnik cerkvene oblasti na eni strani poseblja individualno karitativnost, na drugi pa izvaja javno-državno ubožno oskrbo. Prav zaradi svoje integriranosti v javno ubožno oskrbo naj bi ločevali med tistimi, ki so upravičeni do ubožne oskrbe in tistimi, ki do nje niso upravičeni. Vsaj iz analize pastoralnih pisem pa se ne kaže neka poudarjena karitativna drža, ki bi jo zahtevali od lokalne duhovščine.

I. K. Patrut analizira podobo Roma v nemškogovoreči etnologiji in literaturi ter jo primerja s podobo Roma v romunski kulturni zavesti, kjer pripadniki etične skupine sicer pridobijo del državljskih pravic, a so v kolektivnem imaginariju še vedno primerjani s sužnji. Študija B. Althammer in A. Gestricha o kriterijih vključevanja in izključevanja po konsolidaciji modernih nacionalnih držav ob koncu 19. stoletja tipološko prikaže tipe prisilnega nadzora nad mobilnostjo in dokaže, da postajata kriterija vključevanja življenje v določeni državi, kriterij izključevanja pa inozemstvo. Avtorja opozorita, da je potrebno razmišljati tudi o variacijah, ki se neprestano pojavljajo v praksi. Ker gre za primerjalno študijo med angleškim in nemškim prostorom, so zgovorni tudi podatki o odgonih (sicer tipičnem ukrepu proti revnim v vseh mestih) recimo 15.008 Ircev, ki so v letu lakote 1847 pritisnili v angleški Liverpool. Avtorja sta nekoliko nepazljiva, saj bralca pri sami interpretaciji podatka na to zelo pomembno okoliščino ne opozorita. Nacionalna država in stroge zamejitve med eno in drugo državo ter posledično novo definiranje tujstva so po mnenju D. Gosewinkla produkt razpada velikih imperijev po prvi svetovni vojni, masovnih deportacij in pregonov celotnih skupin prebivalstva na podlagi njihove etnične, nacionalne ali družbene pripadnosti, ki so sledile tem političnim dogodkom. Jasna določitev meja med posameznimi državami, personalna in teritorialna kontrola ozemlja in prebivalstva se je v tem času samo povečala. Intenzivnost številčenja, klasifikacij, regulacij je v povojni državi dosegla (skoraj) najvišjo točko. Višek je namreč pomenila šele rasistična zakonodaja, ki je kodificirala izključevanje tudi že integriranih članov družbe. Prispevek v dolgi časovni premici opozarja na trenutek drastične spremembe v razvoju moderne nacionalne države, ki se obrne v diktaturo, ko državno-nacionalna homogenost ni več tista, ki določa kriterij izključevanja in vključevanja, ampak postanejo nekateri državljani, ki so si komaj pridobili vse pravice (politični desidenti, Judi in manjšine), izpostavljeni politični deklasifikaciji in socialni deprivilegizaciji ter potisnjeni pod eksistenčni minimum; država jih je pravnoformalno razglasila za tujce. Vsekakor članek ne prinaša novih ugotovitev, a je za kompleksnejšo predstavitev tematik v tako dolgem časovnem loku še kako pomemben.

Zadnja sekcija, ki preučuje spremembe v odnosu solidarnosti v kolektivnem načinu razmišljanja v moderni družbi, se po uvodnem preglednem prispevku S.

Schiederja ukvarja s pojmom delne vključenosti, ki je značilna za moderno družbo. Prispevki, ki se nanašajo na drugo polovico 20. stoletja, so, z izjemo C. Caruso, ki se ukvarja z individualnimi usodami italijanskih migrantov v Belgijo po drugi svetovni vojni, izrazito usmerjeni v preučevanje izbranih politik moderne države. Zlasti prispevki, ki se ukvarjajo z moderno družbo, kažejo na obseg, ki ga lahko doseže koncept izključenosti in vključenosti v daljšem časovnem okviru. Prispevek R. Folz, S. Musekamp in S. Schiederja je osredotočen na solidarnost kot eno od značilnosti zunanje politike na primeru odnosov Evropske unije in ugotavljanja razlik med odnosom Nemčije in Francije do držav severne Afrike, območja Pacifika in Karibov. Na podlagi socioloških teoretskih pristopov avtorji interpretirajo zunanjo politiko na modelu sociologije recipročnosti, in ne kot postkolonialistično dejanje strateškega darovanja, torej pomoči, ki služi interesom in koristim darovalca. Solidarnost naj bi bo njihovem mnenju temeljila na obojestranskem izpolnjevanju pravic in dolžnosti, družbenih povezav darovanja, sprejemanja in vračanja. To darovanje je na eni strani prostovoljno, a na drugi tudi obvezujoče. N. Blaes-Hermanns se posveti posebni neodvisni nemški priseljski komisiji in javni debati o njej, S. Schieder pa spremembam v pojmovanju solidarnosti v kolektivnih načinih razumevanja v sodobnosti in bližnji preteklosti.

Lahko trdimo, da je rdeča nit prispevkov preučevanje načinov, interpretacij in dojetanj solidarnosti kot temeljnega načina vključevanja v družbo in oblastnih mehanizmov kot ključnega načina izključevanja iz družbe. A že sami avtorji s študijami primerov večkrat dokažejo, da tovrstno polariziranje ne zdrži. Na splošno lahko povzamemo, da se avtorji ukvarjajo bodisi z izredno specifičnimi problemi bodisi z iskanjem splošnih značilnosti procesov izključevanja in solidarnosti, nekateri, sicer redki, pa se usmerijo tudi na raven posameznika in individualnih zgodb. Nekih splošnih ugotovitev tako ni mogoče potegniti, zagotovo pa prispevki opozarjajo na heterogenost kolektivnih/družbenih/oblastnih ter individualnih odrazov solidarnosti in izključevanja.

Dragica Čeč

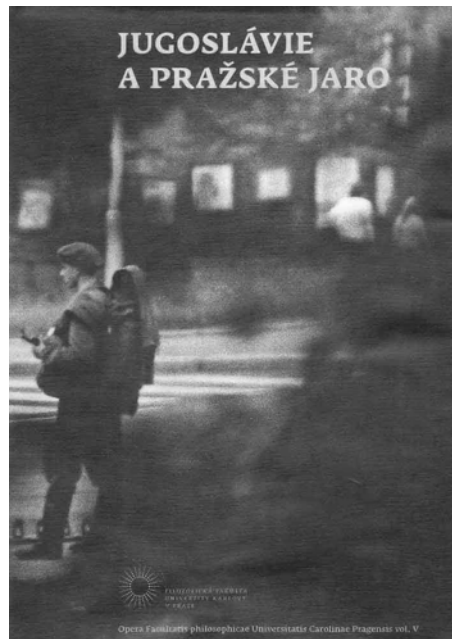
Jan Pelikán: JUGOSLÁVIE A PRAŽSKÉ JARO. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, TOGGA, 2008, 377 str.

50. obletnica madžarske vstaje leta 2006, 40. obletnica zatrtja tako imenovane praške pomladi leta 2008 in proslava ob 20. obletnici padca berlinskega zidu novembra 2009, ki je, kot je simbolično pokazala osrednja manifestacija v Berlinu, povzročila »dominski« padec socialističnih režimov srednje in vzhodne Evrope, so

knjižne police napolnile s publikacijami, namenjenimi obdobju hladne vojne. Izšli so spomini posameznikov, bolj ali manj aktivno vpletenih v revolucionarne dogodke, bolj ali manj lucidne analize komentatorjev in analitikov ter pomembna znanstvena dela, ki so z novimi, interdisciplinarnimi prijemi ali na podlagi nove, še neuporabljene arhivske dokumentacije razkrili in pojasnili pomembne vidike iz časa hladne vojne. Med te gre vključiti monografijo zgodovinarja Jana Pelikána, docenta na Filozofski fakulteti Univerze v Pragi, ki je v češčini izšla pod naslovom Jugoslávie a pražské jaro (*Jugoslavija in praška pomlad*). Avtor se je dela lotil z metodološko-interdisciplinarnim pristopom in združil še neuporabljeno arhivsko gradivo s številnimi memoarskimi spisi, ki jih je dopolnil s pogovori takratnih protagonistov (med drugimi tudi z Latinko Perović) in poleg literature uporabil tudi serije izdanih dokumentov, predvsem češke oziroma češkoslovaške, pa tudi ruske in srbske (jugoslovanske) provenience. Delo je nastalo na podlagi arhivskih virov, ki se nahajajo bodisi v Beogradu (Arhiv Jugoslavije, arhiv jugoslovanskega zunanjega ministrstva in arhiv Muzeja zgodovine Jugoslavije) bodisi v Pragi (arhiv češkoslovaškega zunanjega ministrstva, Narodni arhiv, arhiv Inštituta za sodobno zgodovino).

Pelikán se že več let ukvarja s preučevanjem območja jugovzhodne Evrope in predvsem zgodovine bivše Jugoslavije. O tem je napisal več znanstvenih člankov, poglavij v zbornikih in knjižnih del, ki se ukvarjajo z jugoslovansko zgodovino, kakršne so npr. monografije *Dějiny Jugoslávie 1918–1991 (Zgodovina Jugoslavije 1918–1991)* z Miroslavom Tejchmanom, *Dějiny Srbska (Zgodovina Srbije)*, s kolektivom drugih čeških strokovnjakov na področju balkanistike, *Jugoslávie a východní blok 1953–1958 (Jugoslavija in vzhodni blok 1953–1958)* in mnoga druga dela, ki pobliže analizirajo zlasti politična vprašanja jugoslovanske preteklosti.

Svojo večletno raziskovalno vneto je Pelikán tokrat uporabil in usmeril v analizo manj znanih vidikov obdobja »praške pomladi«, enega pomembnejših dogodkov druge polovice dvajsetega stoletja, ki je bistveno vplival na češkoslovaško zgodovino, a ga lahko smatramo tudi za enega ključnih trenutkov hladne vojne in celotne evropske zgodovine. Češkoslovaško je namreč od sredine šestdesetih let prejšnjega sto-

letja zaznamovala liberalizacija družbe, ki je bila rezultat zapoznele destalinizacije lokalnih razmer in ki se je kazala tudi na najvišjih političnih funkcijah. Dotedanji komunistični vodja Antonín Novotný ni bil več sposoben omejevati klicev po učinkovitih reformah, ki bi tako v gospodarskem kot tudi v političnem smislu spremenile in modernizirale češkoslovaške razmere. Sovjetski *padrino* Brežnjev ga ni bil pripravljen brezkompromisno podpreti in tako tvegati nelagodje in proteste v zahodni marki svojega imperija. Tako so reformisti znotraj vodstva češkoslovaške komunistične partije zgrabili priložnost in v začetku januarja leta 1968 izvolili novega prvega sekretarja, Alexandra Dubčka.

To je dogodek, s katerim Pelikán začenja analizo dogodkov in ki daje krila njegovi analizi na relaciji Praga–Beograd–Moskva. Avtor namreč pojasnjuje, da bi bila preučitev češkoslovaško-jugoslovanskih odnosov nujno nepopolna brez upoštevanja in vključitve tretjega, sovjetskega člana v verigo dogodkov, predvsem na relaciji jugoslovansko-sovjetskih odnosov. Zato se že od samega začetka, v prvem od trinajstih poglavij, ki sestavljajo monografijo, ustavi pri prikazu jugoslovanskih odnosov z državami, ki so sestavljale sovjetsko konstelacijo v srednji in vzhodni Evropi v obdobju 60. let, ko so se stiki med Beogradom in Moskvo, in posledično drugimi evropskimi socialističnimi sredinami, začeli postopoma izboljševati. Opis teh odnosov predstavlja odskočno desko za prikaz češkoslovaško-jugoslovanskih stikov v obdobju, ko je reformistično krilo stopilo na oblast v Pragi, v začetku leta 1968. Čeprav bi pričakovali, da so bili odnosi med državama tesni in prijateljski, saj je Jugoslavija predstavljala model, h kateremu naj bi težili sovjetski sateliti za uveljavljanje lastnih nacionalnih interesov, so prav zaradi tega, da ne bi v Moskvi vzbujali suma o češkoslovaški »odcepitvi«, stiki ostali v glavnem precej hladni. V Pragi so se bali, da bi v Moskvi tako politiko interpretirali kot kontrarevolucionarno in nato posredovali kot na Madžarskem dvanajst let prej, ko so s tanki preprečili samostojnejšo politično linijo Imreja Nagyja. Po drugi strani se tudi v Beogradu niso posebej ogrevali za tesno zблиžanje s Prago, saj so se bali, da bi v Moskvi tak korak jemali kot željo po vzpostavljanju paralelnega bloka socialističnih držav. Čeprav so nekateri krogi jugoslovanske politične elite z zanimanjem spremljali dogajanje na Češkoslovaškem, je zlasti Tito ostajal precej hladen do češkoslovaškega reformističnega gibanja. Ni ga kritiziral ali ga kakorkoli zaviral, a ga tudi ni odkrito in velikodušno podpiral. V pogovorih, ki jih je imel z Brežnjevom v Moskvi aprila tistega leta, je sicer polemiziral s sovjetskim vodstvom o situaciji na Češkoslovaškem, saj je v nasprotju z njimi trdil, da ima češkoslovaško vodstvo situacijo pod nadzorom in verjel, da mu bo uspelo izvesti destalinizacijo brez izstopa iz Varšavskega pakta, a je hkrati podcenjeval namere Moskve in ostalih sovjetskih satelitov, da bi se reformam na Češkoslovaškem postavili po robu z vojaško intervencijo. Eskalacija napetosti, ki je sledila v naslednjih mesecih, je od jugoslovanskega političnega vodstva zahtevala, da se intenzivneje sooči in ukvarja s češko-

slovaško krizo. Tito je javno kritiziral sovjetsko politiko vmešavanja v češkoslovaške notranje zadeve in ni več odlašal z obiskom Češkoslovaške, tako da je v začetku avgusta priletel v Prago. Čehi in Slovaki so navdušeno sprejeli jugoslovansko delegacijo, ki jo je med drugimi sestavljal tudi Stane Kavčič, a obisk ni bistveno pripomogel k izboljšanju kaotične atmosfere in nejasne politične situacije. Titov mit in njegov lik socialističnega Davida, ki se je uspešno uprl sovjetskemu Goljatu, je entuziastično deloval na češke in slovaške množice. A Tito se je želel predvsem izogniti konfliktom, ki bi lahko destabilizirali tudi jugoslovansko ravnovesje, zato je češkoslovaškemu vodstvu svetoval previdnost in zmernost. Vendar njegov obisk ni bistveno spremenil toka dogodkov in vojske držav Varšavskega pakta so v noči 21. avgusta 1968 napadle Češkoslovaško in prisilile Dubčka ter ostale voditelje, da so preklicali svojo politično linijo. Intervencija na Češkoslovaškem je presenetila Tita, ki se je zbal, da bi podobni posegi lahko ogrozili tudi Jugoslavijo. Vrstile so se obsodbe na račun vojaške zasedbe in čeprav je Kremelj zatrjeval, da Jugoslaviji ne grozijo podobni ukrepi, so v naslednjih mesecih odnosi med Beogradom in Moskvo ostali ambivalentni in nejasni. Ko so se napetosti postopoma polegale in se je v teku leta 1969, ko je Dubčka na čelu češkoslovaškega partijskega vodstva zamenjal Gustav Husak, začel kazati tako imenovani proces normalizacije češkoslovaške družbe, je Tito situacijo spretno izkoristil, da je navzven obsojal intervencijo na Češkoslovaškem in tako ohranil podobo iskrenega zaveznika češkoslovaške suverenosti, v notranji politiki pa postavil temelje za odstranitev liberalnejših in reformističnih elementov, ki bi lahko škodili njegovemu režimu, kot je to dejansko storil v začetku sedemdesetih let.

Pelikánova pripoved se zaključuje z letom 1969; prek natančne in sistematične preučitve arhivskega gradiva, ki obsega nekaj več kot tristo strani, je tako mogoče slediti zanimivi in inovativni interpretaciji, ki podira nekatere mitske predstave o Titu, jugoslovanski politiki in njenih predstavnikih v povezavi z dogajanjem na Češkoslovaškem v drugi polovici šestdesetih let, s praško pomladjo in njenim zatrtjem, ko je, tako trdi Tony Judt, dejansko umrla duša komunizma.

Borut Klabjan